

rätsep

TALLINNA LINNATEATER

SŁAWOMIR MROŹEK

głotnop

(„Krawiec”)

Poola keelest tõlkinud MARIUS PETERSON

Lavastaja MART KOLDITS
Kunstnik IIR HERMELIIN

Etendus on kahes vaatuses.

Esietus 21. oktoobril 2006 Väikeses saalis

Teatri peanäitejuht: Elmo Nüganen
Teatri direktor: Raivo Põldmaa

Osades:

Rätsep – Andres Raag

**Klient Ekstsellents, Klient Munk,
Klient Rätsepasell** – Margus Tabor (külalisena)

Rätsepasell – Ago Roo

Karlos – Bert Raudsep

Nana – Eva Klemets (külalisena)

Rümp – Indrek Ojari

I barbar – Mart Toome või Mart Koldits

II barbar – Veiko Tubin

Jaak – Jaak Kaljurand

Jaan – Jaan Kaljurand

Etenduse juht: Juula Piret Ostrov

Tegevuskoht: inimese teadvus (aga võimalik, et ka mujal)

Tegevusaeg: sõltub vaataja vaimsest seisundist

Kõigi meie peades tegutseb mingi sisemine kuningas, kes arvab, et tema on valitseja, et tema juhib.

Agaseda kuningat kummitab alalõpmata mingi tegelane või arusaam, et kõik pole kaugelki nii. Seda tegelast võib mõne koolkonna arvates nimetada lihtsustatult ka Kultuuriks. See Kultuur väidab meile tihti, et valitseb hoopis tema. Et kui inimesel poleks Kultuuri, siis oleks pimedus ja kaos. Ta väidab, et inimese teadvus ja seega ka selle sisemine kuningas on tegelikult kultuuri toode. Kummal on õigus?

Kõigi meie peades pesitseb ka sisemine lilledlaps, kes põlgab Kultuuri ehk selle reegleid ja vorme. Kes tahab tagasi metsa, loodusesse, vabadusse. Kelle jaoks Kultuur on ahistav ja painav. Kes arvab, et Kultuur varjab Tõde. Kas õigus on temal?

Kõigi meie peades pääsevad aeg-ajalt valla ka mingid tundmatud jõud, mis meid kas või hetkeks nii segadusse ajavad, et me kaotame kontrolli enda üle. Need jõud võivad vahel isegi nii tugevad olla, et löövad segi kõik meie arusaamad ehk sisemise kultuuri.

Ometi suudab inimene (või siis kultuur temas) selliste jõududega pikapeale toime tulla ja need oma teadvuse süsteemi integreerida.

Mis juhtub sellises olukorras meie sisemise kuninga ja sisemise lilledapsega? Kuhu põgeneb vaba laps ja kuhu on peidetud maailma vabadus? Ja mil määral kehtib kõik eelnenu ka välise maailma kohta? Loomulikult võib ka küsida, mil määral on sel kõigel üldse meiega pistmist?

Mart Koldits

(kuu aega enne esietendust)

PS: Tervitan Arne Merilaid, kes on olnud lavastuse ettevalmistamisel suureks abiks.

Poststrukturealistlik postmodernism

Lavastaja konspekt Janek Kraavi raamatust „Postmodernismi teooria ja postmodernistlik kultuur“ koos Arne Merilai lisandustega.

Ferdinand de Saussure ' i

keelekäsitus pani aluse strukturalismi teooriale. Šveitsi keeleteadlase keskne väide oli, et keelelise väljenduse (sõnade) ja mõistete ning asjade vahel puudub olemuslik side. Lausudes sõna ‚laud‘ või ‚punane‘, puudub neil hääliku- või tähejadadel tõeline, püsiv vahekord objektiga ehk laua ja punase värviga. Sõnad pole mitte asjadega liidetud sümbolid, vaid märgid, mis koosnevad kahest osast: lausunud või kirjutatud tähistajast ja mõistest (mida mõeldi siis, kui vastavat sõna väljendati) ehk tähistatavast. Keelemärk koosneb niisiis kahest poolest: justkui paberileht, mis sisaldab alati kaht külge. Keel ei ole mitte ainult suur sõnade ja reeglite kogum, vaid süsteem ehk struktuur. Keeleelement omandab eraldi tähenduse vaid suurema terviku sees. Iga sõna või keeleühik, mis erineb mingist teisest, lülitub sellesse süsteemi ning loob tähendusi, mille tajumine toimub erinevuse kaudu. Keel on erinevuste süsteem. Erinevus tekitab tähenduse.

Strukturalismi põhimõtet võib illustreerida lihtsa näitega. Termin „saatan“ ei oma põhimõtteliselt mingit omaette tähendust. See mõiste omandab mõtte alles teoloogilise või religioosse müüdi süsteemis. Selles struktuuris vastandub „saatan“ mõistetele „jumal“, „headus“ jne. Ta saab oma tähenduse erinevuse kaudu, tähistades langenud inglil, kurjuse ideed.

Saussure lükkas kõrvale seisukoha, et keele esmane funktsioon on osutada asjadele. Sõnad ei sümboliseeri asju, vaid on kokkuleppelised märgid asju esindavate mõistete tähistamiseks.

Strukturalismi keskne mõiste on binaarne opositsioon (lad k *binarus* – kahest koosnev, *oppositio* – vastandus). Strukturalistide väitel hõlmab kahendsüsteem kõiki eluvaldkondi ja nende kaudu toimub kogu mõtlemine. Mõistetepaarid, nagu loodus – kultuur, hea – kuri, mees – naine, jumal – saatan, oma – võõras, kord – kaos jt, on kogu kultuurisüsteemi aluseks.

Jacques Lacan, prantsuse psühhoanalüütik, lähtub Saussure'i strukturalistlikust keeleteooriast. Ta näeb inimese psüühika arengut kolmeetapilisena: läbitakse kujutluse, sümboolse ja reaalse vald. Kujutluse valla kehtestab peeglifaas. Pooleteiseaastane laps kogeb oma keha peegeldust tervikliku ja täielikuna, hakkab märkama erinevust enda ja teiste vahel. Peegliks võivad olla teised inimesed, näiteks vanemad, kelle liigutusi laps jäljendama hakkab. Kuid see samastumine on illusoorne ja väär, sest samastatav on ikka keegi Teine. Tekib illusoorset ühtsust toonitav mina ehk ego.

Selle kujuteldava terviklikkuse purustab Isa-kuju ja keel, mis lahutab lapse lõplikult ema kehast ja kehtestab reeglistiku ja tabud. Lapsest saab sotsiaalse süsteemi osa. Selle tagajärjeks on mitteteadvuse tekkimine ja sisenemine sümboolsesse valda. Lacani järgi on mitteteadvus keelelistesse seostesse sattumise tagajärg, enne keelt ja teadvust ei ole ka mitte-teadvust. Inimene kui subjekt sünnib keelesüsteemis, mis kannab sotsiaalseid ettekirjutusi.

Sümboolne vald kujutab juba eksisteerivat sotsiaalset struktuuri, millesse laps sündides satub:

sugulased, rituaalid, soorollid, tõde, seadus ning muidugi keel. Varasem kujuteldav ühtsus osutub üksnes sümboolse valla reeglite järgi konstrueerituks, isa poolt keelatud ema-lapse suhte omaksvõtuks.

Keel on Lacani teoorias sotsialiseerumisprotsessi põhisüsteem. Keel on sümboolne ja töötab asenduste kaudu: sõna üksnes esindab ja viitab puuduvale objektile. Keelekasutus on ühelt sümboolselt väljenduselt teisele liikumine, ühelt tähistatult teisele tähistatule kulgev protsess. Sarnane on ka Lacani ihakäsitlus: subjekti teadvustamata tahtmised ja soovid on sotsiaalse süsteemi sees ringlev energia; väljastpoolt subjekti pärinev iha ongi nn Teine.

Reaalne vald koosneb tähistajatest, mis jäävad kokkuleppelisest sümboolikast väljapoole: näiteks hallutsinatsioonid ja psühhoosid, algsed traumad. Popkultuuris ilmuvad reaalse „väljasuletud tähistajad“ näiteks õudusfilmides.

Michel Foucault: „Igal ühiskonnal on oma tõerežiim, oma „üldine poliitika“ tõe tarvis: see tähendab, et on diskursused, mida ta vastuvõetavaks tunnistab ja nad төesena funktsioneerima paneb; on mehhanismid ja instantsid, mis võimaldavad eraldada төeseid ja vääraid lausungeid, teatav talitlusviis, kuidas jõustada nii ühtesid kui teisi; on tehnikad ja menetlused, mida peetakse väärilisteks, et nende kaudu tõde kätte saada; on staatus nende jaoks, kellel on voli öelda seda, mis funktsioneerib kui төene.“ (Michel Foucault „Tõde ja võim. Intervjuu Alessandro Fontana ja Pasquale Pasquinoga“)

Prantsuse ühiskonnafilosoofi arvates ei ole võimu olemus üksnes repressiivne ja suunav. Võim võib olla ka väga produktiivne. Võim loob ka vastupanu

iseenesele, sellele, kuidas me näeme iseennast ja maailma jne. Näiteks, kui kujundatakse arusaama sellest, mis on korralik, tervislik ja hea, siis see arusaam sisaldab juba ka nende kategooriate Teisi: probleemne laps, psühhopaat, püromaan jne. Teatud tähenduses on kõigi nende Teiste, korralikkuse alla mittemahtuvate kategooriate loojaks just võim ise, teadmised ja uurimused:

„See, mis võimu tugevaks teeb, mis ta vastuvõetavaks muudab, on lihtne tõsiasi, et ta kunagi ei rõhu peale paljalt ei-ütleva jõuna, vaid et ta tegelikult on kõikeläbiv, et ta loob asju, tekitab naudingut, vormib teadmisi, toodab diskursust; teda peab hoopis rohkem võtma produktiivse võrgustikuna, mis läheb läbi terve sotsiaalse korpuse, kui negatiivse instantsina, mille funktsiooniks on ärakeelamine.” (Michel Foucault „Tõde ja võim. Intervjuu Alessandro Fontana ja Pasquale Pasquinoga”)

Foucault väidab raamatus „Sõnad ja asjad”, et 19. sajandi epistemoloogias inimese kontseptsioon muutub. Inimesest saab modernsel ajastul teadusliku keelekasutuse kaudu loodud konstruktsioon. Diskursiiv-teadusliku keelekasutuse ülimuslikkus isikliku ja loova mõtlemise, teadvuse ja vaimu suhtes saab selle ajastu määravaks ideeks ja kogemuseks. Teaduslik diskursus ehk keel on Foucault’ väitel teatud tüüpi sunnimehhanism, mis välistab iseseisvalt mõtleva ja avastamishimulise inimese. Indiviid „sureb” ehk kaob tulevikus: tema osaks on järgida mingit diskursi, süsteemi.

Ka sotsioloog Pierre Bourdieu’ kirjeldus ühiskondlikest eelhoiakutest ehk habitustest (kollektiivsetest funktsioonidest kui tasalülitavatest ülikondadest) kõneleb sellest.

Jean Baudrillard, prantsuse ühiskonna-filosoof, jõuab tõde otsides simulaakrumini (lad k *simulacrum* – kujutis, pettepilt). Tema jaoks on simulaakrum reaalse asja või sündmuse koopia, hea kvaliteediga ja originaalist eristamatu. See on nähtus, mis asendab tõelist asja või koguni selle puudumist, muutudes originaalist tähtsamaks ehk eelnevaks. Pidev koopiatega laviin tühistab originaali tähenduse ja võimalikkuse.

„Küsimus on reaalsuse asendamises reaalsuse märkidega, seega siis mistahes reaalse protsessi väljatõrjumises tema operatoorse teisiku poolt, metastabiilse, programmeeritud, laitmatu tähistusmasina poolt, mis pakub kõiki reaalsuse märke ja lühistab kõik murrangud.” (Jean Baudrillard „Simulaakrumid ja simulatsioon”)

Kõige lihtsam on Baudrillard'i hüpoteesi selgitada televisiooni näitel. 1980.–90. aastatel saavutavad tohutu populaarsuse kõikvõimalikud reaalse elu kulgu jäljendavad televisioonisaated (*reality-TV*). Kriminaalsarjad, kohtudraamad, haiglaseriaalid jne sisaldavad nii fakte kui ka keskkonda täiuslikult kopeerivaid võtteplatse. Erinevus reaalsuse ja simuleeritud reaalsuse vahel hägustub. Maja ette sõitnud kiirabiauto ja tegelik sündmus, kus inimelu on kaalul, ei huvita enam kedagi: „Kiirabihaigla” seriaal telekas on meediaajastu inimesele tõelisem nähtus kui mistahes tegelik õnnetusjuhtum.

Reaalsus muudetakse meelelahutuseks – uudistesaaete ülesehituses ja reportaazide valikus ei ole tähtis objektiivsus ja kiretus, vaid traagiliste ja melodramaatiliste jutustamisvõtete pinge ning emotsionaalsus. Meediat hoolega ekspluateeriv

poliitika muundub järk-järgult riigivalitsemist simuleerivaks esinemiskunstiks. Selle tulemuseks on nn *infotainment*. See uudissõna tähistab informatsiooni ja meelelahutuse vahelise erinevuse kadumist. Sõnumite ja arvamuste voog tähendab vastuvõtja jaoks üksnes hulka pseudotähendusi, hüperreaalsust. Tänapäeval on ringlemas üha enam informatsiooni, kuid järjest vähem tähendust. Kõikjalolev meedia tõkestab ühese ja selgepiirilise tähenduse tekkimist ning levikut. Inimestele suunatakse lakkamatu infovool, mis taastoodab ja lavastab tegelikkust.

Veelgi enam – Baudrillard'i arvates leiab aset meedia „implosioon“: tohtu ulatusega meediat ei ole enam võimalik piiritleda ega tema toimet välja selgitada. Pärast sõnumi ja tähenduste haihtumist ei ole ka meedial enesel enam tähendust ehk usaldusväärset: ühte sulanduvad meedia ja informatsioon, poliitika ja meelelahutus, kõrg- ja massikultuur, aga ka sotsiaalsed rollid ja klassid oma ideoloogiatega ning parteid oma valimisplatvormidega.

Baudrillard'i teooria järgi elame ajastul, kus simulaakrumid – mudelid, koodid, digitaalsus – asendavad reaalsust ennast. Nagu keel baseerub grammatikal ja bioloogilist käitumist kontrollib DNA, suunavad mitmesugused koodid ka meie kultuurilis-ühiskondlikku käitumist. Inimest juhivad ajalehtede, reklaami, televisiooni, filmide, supermarketite kaudu edastatavad sõnumid. Käitumise mudelid konstrueerivad kaksikvalikute, binaarsuste süsteemi: osta üks asi või teine, vali see partei või teine, eelista seda kanalit või teleprogrammi jne. Need valikud määravad meie silmapiiri ning tegevuse, meie käitumine taandatakse õige-vale mudelile, kus õige valiku teinu saab rahulolutunde. Pealiskaudsel vaatlusel ei taju me demokraatlikus pakkumiste paljususes midagi vägivaldset, passiivseks tegevat. Tegelikult

mingit valikut ei toimu, see on illusioon: valikut ei ole, kuna asjad on tegelikult sarnased.

Baudrillard'i kriitika põhiidee peitub niisiis selles, et meie käitumist määravad meedias paljundatud mudelid, millel ei ole reaalsusega eriti sidet. Reaalsuse asemel on koopiad, mille tagamaa ei ole enam tuvastatav; seda asendab omaette universum – hüperreaalsus. See ei ole ebareaalne maailm, vaid veel reaalsem kui reaalsus ise. Tegelikult aga reaalsuse surm ja kõrb. Hüperreaalsuse täiuslik näide on lõbustuspark: Disneyland, Meremaailm, Völumägi... Paradoks avaldub selles, et ka lõbustusparke ümbritsev tegelikkus on vaid simulaakrum ja hüperreaalsus. Teemamaailma ülesandeks on lihtsalt varjata, et ka reaalsus on vaid suur fiktsioon. Samamoodi nagu tõestatakse tõe skandaaliga, seadust seaduserikkumisega, tööd streigiga, süsteemi kriisiga, kapitali revolutsiooniga, teatrit antiteatriga, kunsti mittekunstiga, pedagoogikat vastupedagoogikaga ja psühhiaatriat parapsühholoogiaga.

Jacques Derrida, kaasaja kuulsaim prantsuse filosoof, lähtub Saussure'ist ja tõlgendab keelt asjadele osutava, aga ka eemale lükkava negatiivse võrgustikuna. Sõna ei ole asi ise, vaid tema esindaja, substituut. Objekti asendamine, mille tõttu nihutatakse esile sõna, viivitab ühtlasi kontakti millegi Teisega. Nõnda kui häälikute opositsioon, ilmneb sõnas ka ajaloolise kasutuse või tähenduse diferents. Niisiis on sõna mitmetine ERINEVUS. Derrida juhib tähelepanu keele ja selle abil konstrueeritud maailma meelevaldsusele, võimatusele keelest välja astuda, teadvustamata mudelite purustamise raskusele. Väljaspool tekstivõrku ei leidu midagi, kõik on kirjutusest puudutatud, kirjutuses vormistatud. Vastupidist uskuda on logotsentristlik müüt ehk igavikulise sisu keskne põhjendamatu ambitsioon. Nagu ütles loogik Ludwig Wittgenstein: „Minu keele piirid osutavad minu maailma piiridele“ – ei leidu keeletagust maailma, ainult tühjus ja tundmatus. Teisalt ei eksisteeri ka püsivaid tähendusi ja keevat ideedeilma, keelekasutus ja mõte alluvad muutustele, lõputult hargnevale, kõikeläbiva ERINEVUSE mängule. Derrida psühhoanalüütiline hermeneutika ehk seletuskunst – dekonstruktsioon – püüab õhtumaist kivenenud metafüüsikat lammutada, skeemide ahistust ja silmaklappe paljastada, eeskujuks sügav kunsti üle mõtleja, suur saksa filosoof Martin Heidegger.

Töörühm:

Lavastusala juhataja: Sirli Bergström

Dekoratsioonid: Ave Maser, Annika Aedma, Airi Look, Rene Vernik, Tiit Villemsoo

Kostüümid: Klarika Verliini ja Hilje Bergi juhtimisel
Tiina Arro, Anneli Kõrvel, Jaana Leib, Aalja Soome

Heli: Indrek Tiisel, Kalle Nettan

Valgus: Villu Oper

Video: Avision

Rekvisiit: Terje Kessel-Otsa, Illi Allabert, Daissa Maripuu

Grimm: Anu Konze, Enda Karimõisa, Maarja Järvsoo, Kaire Hendrikson

Riietajad: Ene Villemsoo, Marion Mitt, Veeli Tamm

Lava: Kristjan Agu ja Jaak Kaljuranna juhtimisel

Kasutatud muusika:

Richard Wagner, Fatboy Slim, Biosphere,

Nusrat Fateh Ali Khan and Party

Linnateater tänab:

Ülari Kirsipuu ja Red Hot Production

Vehklemisklubi ROI

Ruf Eesti AS

AS Timmet

Kavalehe koostasid: Mart Koldits ja Triin Sinissaar

Kavalehe kujundas: Katre Rohumaa

Tallinna Linnateatri toetajad:

Tallinna Linnavalitsus

EESTI VABARIIGI
KULTUURIMINISTERIUM

ESPAK

KAARE TEE EHITUSMATERJALIKESKUS

EE EESTI EHITUS

Kavaleht on trükitud paberile Arctic Volume, sisu 130 g/m², kaaned 220 g/m².

www.linnateater.ee